

د افغانستان عاجل، بي طرفه موقت حکومت

دوي
طرحي

د افغانستان د بشرد حقوقي اعلاميه

Ketabton.com

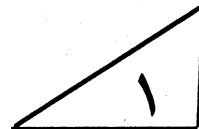
د رسالې نوم : دوي طرحې

طراح : حبيب الله رفيع

کمپوز : فرشته عمري

خپروونکى : دامان کتاب خپرولو مؤسسه

دخپريدو کال: ۱۳۷۵/۱۹۹۶

د افغانستان له پاره د بي طرفه موقت حکومت طرح

يادښت

پر دې طرح باندې ما له هغه وخت نه فکر پيل کړی چې څلور کاله وړاندې په افغانستان کښې د کمونستانو تر سقوط وروسته د اقتدار پر سر ليوڼۍ او خونړۍ جگړې پيل شوې.

ددې طرحې په ارتباط ما دا درې کاله وخت په وخت ليکنې کړې چې په بيلا بيلو خپرونو کښې راغلي دي خو ددې طرح بشپړ شوی او وروستی شکل دا دی په دې رساله کښې وړاندې کيږي او زه ددې رسالې له چاپيدو سره په خپلو ټولو هغو هيوادوالو چې د :

افغانستان ملي خپلواکي

د افغانستان ملي وحدت

او د افغانستان ملي مېتې

غواړي غور کوم چې دا طرح په غورولولي، که نيمگړتياوې پکښې ويني هغه ما ته وليکي او که نه نو ملاتړ يې وکړي او د يوه ګډ غږ په توګه يې دنړيوالو او هيوادوالو غوږونو ته ورسوي چې د تطبيق او پلي کولو له پاره يې ګډ کار او زيار تر سره کړو.

په درنښت

حبيب الله رفيع

پست بکس، نمبر (۶۳۰)، جي. پي. او

پېښور، پاکستان

سرې

د ۱۳۵۷ کال د غويي د اوومې نيټې د کودتا په کيدلو سره د افغانستان سياسي نظم او اداره له قانوني محور نه ووتل اوداسې ګډوډي شروع شوه چې خونړۍ پيښې او بې ساري جنايتونه ورسره مله وو، هيواد ته د لويو قدرتونو او د ګاونډيو لويو او وړو هيوادونو لاسونه را اوږده شول او هر يوه هڅه وکړه چې په افغانستان کښې د ځان له پاره کسان ولري.

په ۱۳۵۸ کال کښې پر افغانستان د روسانو له وسله وال تيري سره حالات نور هم خراب شول، د کمونستانو او مجاهدينو تر منځ جګړې تودې شوې چې د ملت مطلق اکثريت د مجاهدينو تر څنګ ولاړ ؤ او د همدې ملي قيام اوملي مقاومت له امله کمونستان ورځ په ورځ له ماتو او شکستونو سره مخامخ کيدل او د قدرت ساحه يې تنګيدله څو چې روسان وتبتيديل او کمونستانو د خپلې ماتې په منلو سره د ملګرو ملتو د سولې طرحې ته غاړه کښيښوده.

له بلې خوا د مجاهدينو بيلابيلو ډلو چې له بيلابيلو هيوادونو سره ايډيالوژيکي او د ګډو ګټو په اساس اړيکې پيدا کړې وې او د هغوی د ګټو د ساتندويۍ ژمنه يې ورسره کړې وه د هغوی په تحريک د ملګرو ملتو د سولې پلان رد کړ او هرې ډلې قدرت ته د رسيدو له پاره د کمونستانو له ماتې خوړلو څو وسله والو ډلو سره د نژادي او ژبني اړيکو په اساس د افغانستان په واحد ملت کښې يوه بله خطرناکه لويه رامنځ ته کړه او د مجاهدينو او کمونستانو دوي مقابلې ډلې تجزيه شوې او يو نوی تشکيل يې وموند په دې ډول چې د يوې ژبې او نژاد مجاهدين د همغږۍ ژبې او

نژاد له کمونستانو سره ملگري شول او د بلې ژبې او نژاد مجاهدين له همزيو او هم نژاده کمونستانو سره ودرېدل او يو ځل بيا د ۱۳۷۱ کال د ثور په لومړۍ اوونۍ کښې د اقتدار ناولي جنگونه په افغانستان خصوصاً کابل ښار کښې پيل شول او د افغانستان ملت د نړۍ لويو او گاونډيو هيوادونو د خپلو گومارل شويو کسانو او ډلو په وسيله له نويو مصيبتونو او بدبختيو سره مخامخ کړ.

د ژبې او نژاد، اکثريت او اقليت په دعوو جوړې شوې موضعگيرۍ له دې امله چې په شخصي اغراضو ولاړې وې، ډير ژر وشوړېدې او د هيواد په جگړه کښې ښکېلو، وسله والو او د قدرت مدعي ډلو نوي-نوي وفاداري رامنځ ته کړې، هغه ډله چې پرون له دې بلې ډلې سره دښمنه او له هاغه بلې سره دوسته وه، نن له هغې سره دوسته او له دې سره دښمنه شوه خو د ملت بدبختي ورځ په ورځ زياته شوه ځکه د جگړه مارو ډلو موضعگيرۍ او ملگري بدلې شوې خو د جگړې وضع نه يوازې دا چې بدله نه شوه بلکه لا وحشيانه شوه او دا دي په دې څلور کلنه موده کښې چې د واک د ساتلو او واک د نيولو مسابقه روانه ده، د افغانستان تر څلويښت زرو (۴۰۰۰۰) تنو زيات کسان پکښې ووژل شول او زموږ ټوله مادي او معنوي هستي پکښې برباد شوه.

۴

په دې توگه ټول داخلي انتلافونه او وسله والې ډلبندي چې ملي ملاتړ ورسره نه و ناکامې شوې او افغانستان عملاً د ملوک الطوايفي زرگونو کلونو وړاندې دورې ته ننوت او هم کومې هڅې چې لويو قوتونو او گاونډيو هيوادونو وکړې بې نتيجه پاتې شوې، امريکې د افغانستان په باب د نړيوال کنفرانس په نامه د خپلې خوښې ډلې وروغوښتلې او د افغانستان په ډلو کښې يې د سکني او نا سکه کرښه راکښله او ايران د امريکې په مقابل کښې همداسې اقدام وکړ او هغوی بيا د خپلې خوښې کسان وروغوښتل چې دې کنفرانسونو هم نه يوازې دا چې کومه گټه ونه کړه بلکه تشنج يې لا زيات کړ او په افغانستان کښې يې د وسله والو ډلو د نفاق اور ته نور هم لمن ووهله.

نو اوس د افغانستان په جگړه کښې ښکېلو ځواکونو چې د اقتدار د ناولو جگړو په وسيله يې د خپلو ټولو ادعا گانو تقدس له لاسه وتلی، بايد دا درک کړي وي چې د افغانستان پر مسلمان او قهرمان ملت د زور حکومت څوک نه شي کولای، د افغانستان په مؤمن او يو موټي ملت کښې نژادي، ژبني، سيمه ييز او مذهبي بيلتونونه را پيدا کول ځای نه لري او د راپيدا کوونکو تر مختورۍ پرته يې بله نتيجه نه راوړي.

دوی باید دخدای په خاطر، د قرآن په خاطر او د با ایمانه ملت د قربانیو او قهرمانیو په خاطر له وسله والو سیالیو نه تیر شي او د في سبیل- الله جهاد د دعوي د تحقق له پاره د قدرت جنگونه پریردي او خپل قهرمان او اتل ملت ته د تنفس او د خپل برخليک د ټاکلو موقع ورکړي او پریردي چې هغوی د افغانستان اداره د قانوني بهیر غیږې ته واچوي او د وران شوي افغانستان د بیا ودانولو کار پیل شي.

له بلې خوا د افغانستان ګاونډیان او د افغانستان په پېښو کې ککړ ټول هیوادونه باید په افغانستان کې د خپلو لاسپو څو حکومتونو د جوړولو فکر له سره ویاسي او ددې ټکو په نظر کې نیولو سره چې د افغانستان مسلمان او په آزادۍ مین ملت په خپل هیواد کې د هیچا ګوداګۍ حکومت نه مني، په ګډه د یوه داسې حکومت په رامنځ ته کولو کې مرسته وکړي چې د افغانستان ملي وحدت تأمین کړي، د افغانستان ملي خپلواکي وساتي او د افغانستان ملي ګټې په نظر کې ولري. داسې حکومت به د آرامۍ په راوستلو او د یوه قانوني بنیاد په درلودلو سره له ټولو ګاونډیانو سره د وروړۍ اړیکې ټینګوي او د دوه اړخیزو ګټو په نظر کې نیولو سره به له دوی سره راکړې ورکړې او راشې درشې کوي.

ددې ټکو په نظر کې نیولو سره د افغانستان د شخړې د بېرني حل او د هیواد د قانوني بهیر غیږې ته د لویدو له پاره دا لاندې پر له پسې پړاوونه باید په ګام په ګام عملي شي:

لومړی ګام

نړيوال کنفرانس او د اغيزمنو کسانو اضطراري جرګه

موږ وينو چې د افغانستان ستونځه دوه اړخونه لري چې يو خارجي او بل داخلي اړخ دی چې داخلي اړخ هم له خارجي اړخ سره تړلی او دواړه يو ځلي بايد حل شي نو ددې دوه اړخيزو ستونځو د حل له پاره بايد په يوه وخت کښې خو سره جلا يونړيوال کنفرانس او يوه لويه جرګه دایر کړای شي.

د ملګرو ملتونو تر ادارې لاندې جوړ شوي نړيوال کنفرانس کښې به د نړۍ لوی هيوادونه او د افغانستان په پېښو کښې د خپل هيوادونه دې نتيجه رسېږي چې د افغانستان روانه وضع ددوی يوه په ګټه هم نه ده او په همدې بنا به په ورسره تړلو ډلو باندې وسلې او پيسې بندوي او يوه حل ته به يې هڅوي.

له بلې خوا به وسله وال ځواکونه د جگړې په بندولو سره ملت ته موقع ورکوي چې د هیواد په یوه سوله ناکه سیمه کې د اغیزمنو کسانو یوه اضطراری جرګه راوبولي. د جرګې په ترکیب کې به د وسله والو تنظیمونو مشران، د هیواد لوی او ځواکمن قوماندانان، د ولایاتو او اولسوالیو اغیزمن سپین ویري، مخور، عالمان او روشنفکران شامل وي چې شمیره به یې له ۵۰۰ تر ۶۰۰ تنو پورې کیږي. ددې کسانو په خوښولو کې به تر هر څه وړاندې ددوی اغیزمنتوب په نظر کې ونیول شي او دې ټکي ته به کتل کیږي چې له نظامي، اولسي او فکري نظره دده پرېکړه څومره درنښت درلودلای شي.

د نړیوال کنفرانس او د لویې جرګې د پرېکړو د هم آهنگۍ له پاره به د لویې جرګې یو هیأت په نړیوال کنفرانس کې د ناظر په توګه او د نړیوال کنفرانس یو هیأت به په لویه جرګه کې د ناظر په توګه برخه اخلي او ددې نړیوال کنفرانس او دې لویې جرګې د پرېکړو په نتیجه کې به د افغانستان له پاره ملي پوځ جوړېږي او په هیواد کې به امنیت ټینګوي.

د سولې په دې پروسه کې به هغه هیوادونه چې د افغانستان په جګړه کې یې سخاوتمندانه پیسې ښودلي اخلاصمندانه برخه اخلي او له دې سره به په هیواد کې یو موقت حکومت رامنځ ته کیږي او د افغانستان د سیاسي ادارې د قانوني کولو په لور به یو پر بل پسې نور ګامونه اوچتوي او په دې توګه به افغانستان له دې ناوړه حالت نه راوړي.

دوهم ګام له مسلكي كسانو نه جوړ مؤقت حكومت

د اضطراري جرګې په خوښه جوړ شوی مؤقت حكومت به يو بې طرفه حكومت وي چې له هغو مجريو، روزل شويو اومسلكي افغانانو څخه به جوړ وي چې همدا اوس د نړۍ په بلا بيلو هيوادونو كښې خواره دي او يا په هيواد كښې د ننه د كس مېرسي ژوند تېروي. دا هغه كسان دي چې په ډيره تنده او تلوښه د خپل هيواد د حالاتو د ښه كيدلو او د افغانستان د ملت له پاره د آزاد تنفس ايستلو د فرصت انتظار باسي او هيله لري چې د څه كم دوه مليونه شهيدانو تر قربانۍ وروسته گران هيواد ته د خدمت كولو او د وران هيواد د ابادولو په لاره كښې كار او قربانۍ ته راوړاندې شي او د بيا رغونې په جهاد كښې برخه واخلي. دوی به ژمنه كوي چې د مؤقتي دورې تر ختميدو وروسته به نه په ډله ايزه توگه د قدرت له پاره كانديدوي او لكه څنگه چې مجاهدينو د آزادۍ له پاره د سر قربانۍ وركړې دوی به د آوازي له پاره سياسي قربانۍ وركوي.

د داسې حكومت په منځ ته راتلو به له يوې خوا د تنظيمونو تر منځ د اقتدار ليوڼۍ جگړه پلي ته ورسېږي او له بلې خوا په تنظيمونه له خپل مسلمان ملت سره خپله هغه ژمنه چې پنځلس كاله يې د «فی سبيل الله جهاد» په الفاظو كوله، ترسره كړي.

د بې طرفه حكومت په راتلو سره به چې د ملت، تنظيمونو او نړيوالو ملاتړ به لري، په هيواد كښې د قانوني بهير د په لار اچولو له پاره زمينه برابره شي او بيا به په دې لاره كښې د څو نورو پر له پسې او منظمو گامونو په اخيستلو سره داسې وخت هم راشي چې جهادي تنظيمونه به د وسلې پر ځای له منطق سره اولس ته ورغلي او د قانوني انتخاباتو له لارې به مشروع واک ته رسېږي.

په دې توگه د بې طرفه حكومت جوړېدل په هيواد كښې د قانوني ادارې د جوړېدو په لور يو مهم گام دی چې نور منظم گامونه به يې د تكامل په لور بيايي.

دویم ګام

ډاډمن امنیت

حقیقت دا دی چې په هیواد کېنې یو مرکزي او ۲۹ ولایتي حکومتونه نه دي، بلکه په هیواد کېنې د وسله والو ګروپونو په شمیر حکومتونه دي چې هر یو وسله وال ګروپ هر څنګه یې چې زړه غواړي په همهغه ډول له خلکو سره رویه کوي او د خپلو وسله والو ادارو د چلولو له پاره د خلکو د مالونو په لوټلو، جرمه کولو، محصول اخیستلو، انسان تښتولو او نورو داسې ناوړه او ناروا کارونو بوخت دي چې اولس یې پزې ته راوستلی او ملت یې د قانون له حمایت او ملاتړ نه محروم کړي دي. د یادولو وړ خبره داده چې د پخواني کمونست حکومت عسکر، خاد او حتی ګوندي فعالین په دې ګډوډیو کېنې بنسټیز لاس لري، منصوبې او پلانونه جوړوي او د ځینې تنظیمونو وسله والې ډلې یې یا په نژادي او سیمه ییزو بنیادونو له ځان سره ملې کړې او یا په بې خبرې کېنې ددوی په ګټه استعمالیږي.

ددې ګډوډۍ دله منځه وړلو له پاره به بې طرفه عبوری حکومت چې د تنظیمونو، ملت او نړیوال ملاتړ به لري، د افغانستان د پخوانیو روزل شویو او مجربو عسکري او پولیسي منصبدارانو په وسیله د ملي دفاع او داخلي امنیت وزارتونه جوړوي چې د پخوانیو کمونیستي منصبدارانو په شمول به ټول وسله وال ګروپونه وسله ورته سپاري او بیا به نوموړي وزارتونه په ټول هیواد کېنې د یوه ډاډمن امنیت دټینګولو له پاره کار کوي. د ډاډمن امنیت په راتللو سره به له یوې خوا د هیواد ټول هغه مهاجرین چې په ګاونډیو هیوادونو کېنې په خپل هیواد کېنې د ډاډمن امنیت د

راتلو په انتظار شپې ورځې تيروي خپل هيواد ته په اطمینان او ډاډ راستانه شي او حتی هغه زيات افغانان به چې په اروپا، امريکا او استراليا کښې مهاجر دي او له مادي اړخه ښه ژوند لري، د هيواد د خدمت په منظور بيرته هيواد ته راشي او يو ځل بيا به خواره واره افغانان راټول شي. له بلې خوا به د نړۍ هغه هيوادونه چې د افغانستان د بيا ابادولو په کار کښې يې د نقدي او جنسي مرستو وعده کړې مطمئن شي او له خپلو ژمنو سره سم به هيواد ته مرستې راوليږي او دعبوري بې طرفه حکومت تر څارنې لاندې به زموږ د مغان وطن د بيا آبادولو کار پيل شي.

په دې ترتيب د ډاډمن امنيت په راتلو سره به له يوې خوا خلك آزاد تنفس وکړای شي او دخپلې رايې او فکر دڅرگندولو زمينه به ورته برابره شي، له بلې خوا به وسله والې ډلې د زور پر ځای له ملت سره د منطق له لارې مخامخ شي، له اولس سره به مفاهمه ولري او بيا به د ملي منافعو په رڼا کښې د راتلونکي سياسي ژوند د پرمخ بيولو له پاره لاره هواروي او دوطن په بيا ودانۍ کښې به داسې برخه اخلي لکه د دښمن په ماتولو او شرلو کښې يې چې اخيستي وه.

همدا د ډاډمن امنيت گام به ددې زمينه برابره کړي چې ملت يو ځل بيا سترگې وغړوي او د نړيوالو بشري حقوقو په رڼا کښې دخپل سياسي برخليک د ټاکلو له پاره اقدام وکړي.

خپلوم گام

سراسري سرشميرنه

په افغانستان کښې به يې طرفه حکومت د ډاډمن امنيت تر ټينگيدو وروسته په هيواد کښې د سراسري سرشميرنې له پاره اقدام کوي او دا کار ځکه له ضروري گامونو څخه دی چې:

لومړی: تر اوسه په افغانستان کښې يوه واقعي سرشميرنه نه ده شوې او څه احصائيې چې شته ټولې تقريبي، نسبي او اټکلي دي.

۱۱

دوهم: د افغانستان د هر اړخيزې بيا رغونې په لړ کښې د هيواد د سياسي، اقتصادي، فرهنگي او اجتماعي اډانې بيا ودانول باوري احصايو ته اړه لري او که داسې ونه شي نو دافغاني ټولنې د ټولو سيمو او نژادونو د عادلانه اومساوي پرمختلې زمينه به برابر نه کړای شو.

درېم: تر ټولو خطرناکه خبره داده چې د باوري احصايو د نشتوالي له امله يو شمير کورنيو مخريڼو او بيرونيو دښمنانو ته ددې زمينه برابره شوې ده چې زموږ د واحد، نه بيليدونکي او يو موټي تاريخي ملت د بيلابيلو قومونو او د بيلابيلو مذهبونو د پيروانو تر منځ درزونه واچوي او له دې لارې د افغانستان د برياډې او د سياسي موجوديت دله منځه وړلو له پاره کار وکړي، د نفوسو د تناسب د نماينده گۍ په نامه يوه ډله او يا ديوه نژاد پيروان راولاړ شي او د سياسي سيادت د استحقاق دعوی وکړي، يا له گډ وډۍ نه په استفادي سره نژادي او مذهبي گروپونه دځان له پاره

په واک کښې دېرځې اخیستلو په غرض فیصدي وټاکي او دکلاشینکوف په زور یې تحقق وغواړي. په دې برخه کښې تر ټولو خطرناک هغه تشبونه دي چې ځینې هغه هیوادونه یې کوي چې د افغانستان تاریخي دښمنان دي خو اوس د دوستۍ په جامه کښې موږ ته احصائیې خلق کوي او زموږ په هیواد او ملت کښې د داسې درزونو د رامنځ ته کولو په هڅه کښې دي چې زموږ د هیواد تاریخي موجودیت، ملي خپلواکي، ملي گټې او ملي حیثیت متضرر کړي. زه دداسې هیوادونو د دښمنانه هلوځلو د ښودلو له پاره یوه وړه نمونه یادول غواړم:

په همداسې یوه هیواد کښې یو چاپ شوی علمي کتاب چې د نړۍ د هیوادونو معرفۍ پکښې ده، د افغانستان د اوسیدونکو احصائیه داسې ورکوي: د افغانستان خلک په $\frac{60}{100}$ پښتانه قومونه، په $\frac{30}{100}$ تاجیک، په $\frac{5}{100}$ اوزبک او په $\frac{5}{100}$ هزاره او نور دي، اوسیدونکي یې په عمده ډول مسلمان (اکثر سني) او لویې ژبې یې عبارت دي له پښتو، دري او اوزبکي څخه، لیکدود یې عربي دی. خو د همدې هیواد د سیاست ادارې چې بیا په افغانستان کښې د خپلو ناوړو غرضونو د پلي کولو په فکر کښې کیږي نو بیا په بل کتاب کښې د احصائیو په خلق کولو لاس پورې کوي او لیکي: د افغانستان اوسیدونکي په $\frac{35}{100}$ پښتانه، په $\frac{15}{100}$ تاجک، په $\frac{25}{100}$ اهل تشیع او پاتې یې نور قومونه دي.

تاسې وگورئ چې تفاوت ده از کجا تا به کجاست؟ او ددې دښمنانو د غرض سترگې څومره ړندې دي او څنگه غواړي چې دداسې احصائیو په رامنځته کولو سره د افغانستان ملي وحدت ته زیان واړوي او دا مېړنی او پردی شکن ملت د نورو جگړو په اوږونو کښې رانښکیل کړي.

نو موږ به په دې حساسه مرحله کښې د نړیوالو معیارونو له مخې، د ملگرو ملتو په مرستو وکړای شو داسې سراسري سرشمیرنه وکړو چې واقعي احصائیې لاس ته راشي او د هغې نتایج به له یوې خوا بدگومانی او شکونه له منځه یوسي او د بهرنیو دښمنانو دسیسې او وسوسې به شنډې کړي او له بلې خوا به د همدې احصائیو په ډاډ تر هر څه وړاندې د خپل هیواد اجتماعي او سیاسي اډا نه په یوه عادلانه سیستم جوړه کړو او ورسره به خپل اقتصادي او فرهنګي ټول پروگرامونه عیار کړو او د لوی خدای جل جلاله په مرسته به په افغانستان کښې یو داسې ملي اسلامي نظام ټینګ شي چې د واحد ملت د هیڅ قوم منسوبینو، د هیڅ مذهب پیروانو او د هیڅ سیمې اوسیدونکو ته به د هیڅ راز گیلې ځای نه پرېږدي او به بشپړه ملي لورینه به د ټول ملت له پاره کار کوي.

پنځم ګام

نوی ملګي او اداري ویش

په افغانستان کېنې به په نړیوال معیار او نړیواله مرسته د شوې سرشمیرنې له مخې ټولې اتنیکي او نژادي، مذهبي او سیمه ییزې محاسبي او احصائیې تر لاسه شي او ددې احصائیو له مخې به هیواد داسې نوي اداري او ملګي ویش ته چمتو شي چې ددې ټولو احصائیو د نتایجو په نظر کېنې نیولو سره به په هیواد کېنې نوي ولایتونه او اولسوالۍ جوړې شي او ددې ویش له مخې به هر څوک، د هرې سیمې خلک، له هر قوم سره مربوط خلک، د هرې ژبې ویونکي خلک او د هر مذهب پیروان ددې جوګه شي چې په خپل ګډ او تاریخي هیواد کېنې په عادلانه ډول خپل ټول فرهنګي، اقتصادي، سیاسي او اجتماعي حقوق تر لاسه کړي او د دولت هره اداره به د همدې احصائیو په بنا هرې-هرې سیمې ته خپل پروګرامونه جوړوي او دخلکو له اړتیاؤ او غوښتنو سره سم به یې عیار وي.

دلته دا هم د یادولو ده چې په افغانستان کېنې د خپلواکۍ تر لاسه کیدلو وروسته د هیواد ملګي ویش په پنځو ولایتونو او څلورو اعلی حکومتونو ولاړ ؤ، تر مرکز پرته نور ولایتونه په نایب الحکومګیو یادیدل، په ۱۲۹۹ هـ ش (۱۹۲۰ ع.) کال هیواد د کابل، کندهار، هرات، ترکستان، قطفن او بدخشان په نامه ولایتونه درلودل او اعلی حکومتونه په مشرقي، جنوبي، فراه او په میمنه کېنې وو. په ۱۳۰۹ هـ ش. کال کېنې د اورګون مستقل حکومت هم پرې ور زیات شو. په ۱۳۱۸-۱۳۱۹ کلونو کېنې د هیواد په ملګي ویش کېنې زیاتي لاسوهنې وشوې او په ټولو ولایتونو کېنې لوی-لوی حکومتونه جوړ شول.

خود هیواد پټه ملکي ویش کښې ډیر لوی بدلون پټه ۱۳۴۳ هـ ش کال کښې راغی او ټول هیواد پټه لاندي ۲۸ ولایتونو وویشل شو:

- ۱- بلخ د (۶) اولسوالیو او (۴) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۲- بغلان د (۴) اولسوالیو او (۴) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۳- سمنگان د (۲) اولسوالیو او (۳) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۴- کندوز د (۴) اولسوالیو او یوې علاقدارۍ پټه لرلو سره.
- ۵- هرات د (۱۰) اولسوالیو پټه لرلو سره.
- ۶- بادغیس د (۳) اولسوالیو او (۳) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۷- نیمروز د (۳) اولسوالیو او (۳) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۸- فراه د (۴) اولسوالیو او (۵) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۹- کندهار د (۸) اولسوالیو او (۵) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۱۰- زابل د (۴) اولسوالیو او (۶) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۱۱- کابل د (۷) اولسوالیو او (۳) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۱۲- لوگر د (۲) اولسوالیو او (۴) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۱۳- وردک د (۳) اولسوالیو او (۴) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۱۴- پروان د (۶) اولسوالیو او (۷) علاقداريو پټه لرلو سره.
- ۱۵- کاپيسا د (۲) اولسوالیو او (۱۱) علاقداريو پټه لرلو سره.

- ۱۶- ننگرهار د (۶) اولسوالیو او (۱۱) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۷- لغمان د (۲) اولسوالیو او (۳) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۸- کونړ د (۶) اولسوالیو او (۶) علاقداريو په لرلو سره.
- ۱۹- بدخشان د (۵) اولسوالیو او (۷) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۰- جوزجان د (۴) اولسوالیو او (۷) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۱- هلمند د (۷) اولسوالیو او (۷) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۲- غور د (۵) اولسوالیو او (۱) علاقداري په لرلو سره.
- ۲۳- روزګان د (۶) اولسوالیو او (۳) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۴- بامیان د (۳) اولسوالیو او (۲) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۵- غزني د (۶) اولسوالیو او (۸) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۶- پکتيا د (۱۶) اولسوالیو او (۱۵) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۷- فارياب د (۴) اولسوالیو او (۷) علاقداريو په لرلو سره.
- ۲۸- تخار د (۶) اولسوالیو او (۷) علاقداريو په لرلو سره.

خو کله چې همدا وخت په هیواد کښې د اولسي جرګې له پاره انتخابات وشول نو د انتخاباتو د قانون له مخې یوازې له هرې اولسوالۍ نه د یوه نماینده د راتللو چانس ؤ او هغو ولایتونو چې ډیرې علاقدارۍ درلودې که څه هم له اداري لحاظه خلکو ته سهولت ؤ خو له سیاسي اړخه د علاقداريو اوسیدونکو د نماینده رالېږلو حق نه درلود او د زیاتو علاقداريو درلودونکو ولایتونو ته زیات سیاسي زیان واوښت.

په راوړوسته کښې ځينې نور ولايتونه هم جوړ شول او ځينې علاقدارۍ هم په اولسواليو واوښتې خو له دې ټولو سره-سره عادلانه اداري او ملکي ویش منځ ته نه دی راغلی.

دا ځل به د بې طرفه حکومت له خوا د تر لاسه شویو احصائیو له مخې ولايتونه او خصوصاً اولسوالۍ په داسې ډول جوړېږي چې لومړنۍ زده-کړې بې تکلیفه د هغې سیمې د خلکو په ژبه کښې شي، اخبار-راډیو-تلویزیون په باوري فیصدي د خلکو د اوسیدونکو له پاره ددوی په ژبو نشرات وکړي، انکشافی پلاتونه د سیمې د خلکو له اړتیاؤ سره سم عیار شي او له سیاسي اړخه د هیواد ټول خلک په اولسۍ جرگه، مشرانو جرگه او لویه جرگه کښې نمایندگان ولري. له قضایي اړخه به قاضیان د سیمې د خلکو له مذهبي غوښتنو سره سمې پریکړې کوي او په دې توگه به دا نوی اداري او ملکي ویش د خلکو له راز-راز غوښتنو سره سم او عادلانه وي.

شپږم گام

د قوانینو تسوید

د ډاډمن امنیت تر ټینګولو، د سراسري سرشمیرنې تر ترسره کولو او د نوي ملکي اداري ویش ترکولو وروسته به د بې طرفه مؤقت حکومت پل گام د «اساسي قانون» او د ضروري «فرعي قوانینو» د تیارولو په لور وي.

حکومت به د اساسي قانون د تسوید له پاره یوه داسې کمیټه ټاکي چې د نړیوالو حقوقو متخصصین، دا اسلامي فقهي ماهرین او د افغاني ټولنې ټولنپوهان به پکښې راغونډوي، دوی به د هرې مادې په لیکلو کښې نړیوال قوانین، اسلامي اساسات او د افغانستان د ملت غوښتنې او شرایط په نظر کښې نیسي او له ګوندي، سمې، نژادي او مذهبي تعصبونو نه د باندې به داساسي قانون د متن مسوده تیاروي او یو داسې قانون به جوړوي چې د تطبیق ساحه ولري او د افغانستان ملي او نړیوال حیثیت پکښې په ښه توګه تحلیلې وي.

د اساسي قانون د تسوید تر څنګ ځینې ضروري فرعي قوانین هم باید د یوه هیأت له خوا تسوید شي، په دې قوانینو کښې د اوس له پاره ډیر

مهم یې:

۱- دا جزایو قانون،

۲- د انتخاباتو قانون او

۳- دمطبوعاتو قانون دي.

۱- د احزابو قانون:

ددې قانون په باب دا هم د یادولو ده چې موږ تر اوسه په افغانستان کېنې د احزابو نافذ قانون نه درلود او له همدې امله په افغانستان کېنې احزاب قانوني نه دي او همدا یې قانونه احزاب وو چې په تیرو اتلسو کلونو کېنې یې افغانستان وران کړ او د قدرت د هوس او د مادي گټو لپاره د افغانستان د ټولو ملي مصالحو خلاف د پردیو هیوادو غیریې ته ولویدل او ملی گټې یې تر پښو لاندې کړې. که څه هم په هیواد کېنې دا احزابو یو نا نافذ شوی قانون شته چې د شاهي دوران د دموکراسۍ په لسیزه کېنې تسوید شوی و خو نه هغه وخت او نه اوس زموږ د سیاسي غوښتنو ځوابگوي و. (ددې قانون د مسودې یو متن د لیکونکي په کتابتون کېنې خوندي دی) همدا راز نجیب چې کوم د احزابو په نامه قانون رايستلی و هغه نور ښکیلاکي اهداف درلودل او لکه څرنگه چې دده حکومت افغانانو ته قانونیت نه درلود همدا راز یې قانون هم رد او د ملي خپلواکۍ او ملی گټو ضد و. نو د احزابو د قانون نوې مسوده به داسې کسان کوي چې له حقوقي تخصص سره-سره په افغانستان کېنې د احزابو په تاریخ او کړو وړو هم ښه خبر وي او ژوره مطالعه پرې ولري.

۱۸

۲- د انتخاباتو قانون:

دا قانون په افغانستان کېنې لومړی عمل په ۱۳۰۷ کال کېنې جوړ شوی و خو د امانی حکومت د ړنگیدلو له امله عملي نه شو او بیا د نادر-شاه په وخت کېنې په لږ تغیر نافذ او په هیواد کېنې اولسي جرگه جوړه شوه. د دموکراسۍ په لسیزه کېنې دا قانون په نوې بڼه راووت او د هغې له مخې د اولسي جرگې له پاره څو دورې انتخابات وشول او بیا د کودتایي حکومتونو له امله د انتخاباتو قانون له منځه ولاړ او د نجیب د وخت فرمایشي انتخاباتو هیڅ قانوني حیثیت نه درلود. د انتخاباتو د نوي قانون متن به ددې ټولو سوابقو په نظر کېنې نیولو او د نوې سراسري

سرشمیرنې په اساس رامنځ ته شوي نوي ملکي او اداري ویش له مخې ترتیبیږي او داسې یو قانون به وي چې د افغانستان ټول ملت ته د برخې اخیستلو حق پکښې حاصل وي.

۳- د مطبوعاتو قانون:

موږ په خپل هیواد کښې د مطبوعاتو قوانین له ۱۳۰۳ کال راوړوسته لرو چې وخت په وخت بدلونونه پکښې شوي خو په تیرو پنځلسو کلونو کښې په هیواد کښې د ننه مطبوعات د ملي پالیسۍ پر مخای د روسي پالیسۍ تابع وو او د کودتایي واکمنو د ظالمانه رژیم د بقا سندرې یې ویلې او له هیواد نه بهر مطبوعات دومره خواره واره وو چې د انارشیزم یوه ډیره ښه نمونه یې بللای شو، ځینې د رهبرانو په خدمت کښې وو او ددوی هره وینایې د کاهې کرښه بلله او ځینې نور بیا فردي، شخصي او د هغه او دغه د منافعو له پاره وو او حتی نشراتو په ډیر جرأت د ملي کرکې د رامنځ ته کولو له پاره په خلاص مټ کار وکړ چې اغیز یې موږ د هیواد په تیرو درې نیم کلنو جگړو کښې ولید نو په دې ملحوظ به د مطبوعاتو قانون هم د انساني، اسلامي، اخلاقي او ملي ارزښتونو په نظر کښې نیولو سره تسوید او جوړیږي.

ددې قوانینو په تسوید سره به یې طرفه حکومت په هیواد کښې د قانوني ادارې د جوړیدو په لور یو بل مهم گام اخلي او په افغانستان کښې به د وحشت او بربریت پر مخای د قانونیت له پاره لاره هواروي.

اووم گام

لویه جرگه

بې طرفه حکومت به د ډاډمن امنیت په رامنځ ته کولو سره په هیواد کېنې د سیاسي تنفس زمینه برابره کړي، د سراسري سر شمیرنې په وسیله به په هیواد کېنې دقیقې احصائې تر لاسه کړي، د نوي ملکي اداري ویش په وسیله به انتخابي حوزې تثبیت کړي او د قوانینو د تسوید سره به د قانوني چلند مرحلو ته ورسیږي.

اساسي قانون به تر تسوید وروسته د اولس نماینده گان تصویبوي او د اولس د با صلاحیته نماینده گانو د ټاکلو او راغونډولو یوازینی لاره لویه جرگه ده، لویه جرگه نه یوازې دا چې زموږ یوه ملي عنعنه ده بلکه زموږ داوولس د زرگونو کلونو د سیاسي تجربې نتیجه ده او همدا یوازینی تاریخي مقام دی چې د اولس برخلیک ټاکي او د اولس د سیاسي ژوندانه ډاډانه برابروي.

لویه جرگه له درې-درې نیم زره کلونو را په دې خوا زموږ په هیواد کېنې یوه یوازینی سیاسي مؤسسه ده چې د افغانستان ملت ته ورپېښې ستونځې، پرابلمونه او بن بستونه یې وخت په وخت له منځه وړي او د ملت تر منځ یې د «ملي مصلحت» زمینه رامنځ ته کړې ده.

په اوسني افغانستان کېنې میشتو پخوانیو آریانیانو د خپلو شخړو د حل او دخپلو ټولنیزو چارو د سمون له پاره دوې جرگې درلودې، یوې جرگې چې لویه جرگه وه د ټول ملت په سطحه کار کاوه او بلې جرگې محلي ستونځې هوارولې، همدا عنعنه زموږ په تاریخ کېنې موږ ته په میراث راپاتې شوه، په اتلسمه میلادي پېړۍ کېنې میرویس نیکه او احمد شاه بابا پر هیواد باندې د پردو د تیږو سیوری د همدې لویو جرگو د لمر په رڼا

کښې له هیواده لرې کړ او زموږ په آزادۍ مین ملت خپلواکي یې تأمین او تضمین کړه.

په شلمه پېړۍ کښې د دوو تباہ کوونکو لویو جگړو له لښونه زموږ هیواد د همدې لویو جرگو په تدبیر او پرېکړه وژغورل شو او په هیواد کښې له ۱۹۲۳ کال را په دیخوا داساسي قانون څښته او بیایې دوام د همدې لویو جرگو د پرېکړو محصول ؤ.

په هر صورت لویې جرگې په عملي توگه ثابته کړې چې زموږ د ټولنې دا ویاړمنه او اغیزمنه سیاسي مؤسسه زموږ د ملت په سیاسي ژوند کښې لوی لاس لري او هر وخت ملت د تباہۍ او بربادۍ له کندي څخه را ایستلای شي.

کمونستان چې په ۱۳۵۷ کال کښې د افغانستان پر سیاسي قدرت مسلط شول نو د روس د سیاسي ملاتړ په ډاډ یې ټولو ملي ارزښتونو ته لټه ورکړه او د لویې جرگې او اولسي جرگې پر ځای یې د روسانو په تقلید پلار وطنې او مور وطنې جبهې جوړې کړې خو کله چې د افغانستان مؤمن او قهرمان ملت د خپل هوډمن پاڅون په وسیله کمونستي رژیم ته ژور او و ژونکي ټکانونه ورکړل نو له ډیره مجبوريته یې د قلابي او جعلی لویو جرگو په جوړولو لاس پورې کړ خو وخت تر وخت تیر ؤ او د ملت د قهر په څپو کښې لاهو شول.

اوس هم چې د اسلامي حکومت په نامه له څلورو کلونو راهیسې کومه اداره جوړه شوې د ځان د اسلامي ثابتولو له پاره په درنو-درنو حلقې الفاظو پسې گرځي او په دې ډله کښې یې د لویې جرگې پر ځای هم د «اهل حل و عقد» نوم غوره کړ او خپل بریځي یې پکښې راټول کړل خو عملي نه شوه او د یوې قانوني ادارې د جوړیدو نتیجه پرې مرتبه نه شوه نو له دې کبله به مؤقت حکومت مکلف وي چې د اساسي قانون د منلو له پاره لویه جرگه راوغواړي او ددې جرگې په ترکیب کښې به د اهل حل و عقد پر خلاف پر دیني علماوو سربیره، قومي مشران، روشنفکران او هغه غازیان چې روس او د هغه مزدورانو ته یې ماته ورکړې هم برخه ولري او دا ټول به په ځکه د خپلو تجربو په رڼا کښې دخپل ملت برخلیک ټاکي.

اتم گام د قوانینو انفاذ

لویه جرگه به د نوي اساسي قانون په تصویبولو سره هیواد یو ځل بیا د قانون عادلانه غیږې ته واچوي چې د دولت مشر به دا قانون توشیح کوي، د عدل او قانون ادارې به یې تعقیبوي، دولتي ادارې به یې تعمیلوی او دځنګل روان قانون به پای ته رسیږي.

د اساسي قانون له نفاذ سره سم به د احزابو، انتخاباتو، مطبوعاتو او عینې نور مهم قوانین د دولت د تقنینی فرامینو له مخې چلند ته لویږي او د افغاني ټولنې د ژوند ټولې ساحې به قانونی مسیر مومي.

د قوانینو انفاذ او حمایت به افغانانو ته موقع ورکړي چې په خپله خوښه د خپل هیواد له شرایطو سره سم په هیواد کښې د لومړي ځل لپاره قانوني احزاب تشکیل کړي او د ټوپکونو او تپونو تر ایښودلو وروسته په منطق او د خدمت په پروگرامونو سنبال ملت ته ور وړاندې شي او دانتخاباتو له پاره کمپاین پیل کړي.

همدا راز به د مطبوعاتو قانون د هیواد لیکوالانو، روشنفکرانو او پوهانو ته ددې موقع مساعده کړي چې د خپلو ملي گټو په نظر کښې نیولو سره قلم پورته اود کاغذ مخ ته څه وښاري اود وروستیو اوولسکلونو مطبوعاتي اناښي او د مطبوعاتو له لارې دپردو بادارانو خدمت جیره کړي.

د قوانینو په انفاذ سره به د زور له لارې د واکمنۍ دعوی پای ته ورسیږي، زور گویی او د وسلو په زور پر خلکو ځان تپل به نور په ټولنه کښې مردود او مطرود شي.

د قوانینو انفاذ به دولت ته د مشروع قدرت او اتوریتې د تعمیل زمینه مساعده کړي او د قوانینو انفاذ به ملت ته حق ورکړي چې د خپل ځان، دخپلو شتو، خپل حیثیت او بالاخره خپلو ملي حقوقو، شتمنیو او حیثیت د ساتلو له پاره مراجع وپېژني او له هغوی نه خپل حق او غوښتنې تر لاسه کړي.

نهم گام عمومي انتخابات

د افغانستان د عبوري او مؤقت حکومت يو ډير مهم کار به تر ټولو قانوني لارو هوارولو وروسته په ټول هيواد کېنې د بې وټه، آزادانه، عادلانه او واقعي انتخاباتو ترسره کول وي.

د انتخاباتو د عادلانه قانون له مخې به هغه ټول افغانان چې قانونی سن يې پوره کړی وي په انتخاباتو کېنې برخه اخلي، ښځې او نارينه به دواړه د خپل برخليک په ټاکلو کېنې مساوي ونډه لري، د نفوسو تناسب به د يوې حوزې د وکالت ونډه جوړوي، د احزابو پر ځای به اشخاص چې گوندي او هم آزاد شخصيتونه به وي کانديدېږي. د عقيدې، ژبې، سيمې او ژاد اختلاف به د رايې په برخه کېنې هيڅ اغيز نه لری او لکه د راغلي تعامل غوندې به يوازې جنايتکاران او له مدني حقوقو نه محروم شوي کسان حق نه لري چې په انتخاباتو کېنې د کانديدونکي په حيث برخه واخلي او ملي امانت تر لاسه کړي.

د انتخاباتو څارنه به په بيروني سطحه د ملگرو ملتو او د اسلامي هيوادو د کنفرانس د هيأتونو له خوا کېږي، د انتخاباتو چارې به د پوهنې او قضا منسوبين پرمخ بيايي او امنيتي چارې به يې د دفاع او داخلي وزارتونو هيأتونه چې پخوا به په ملي سطح جوړ شوي وي، ترسره کوي. انتخابات به سري، آزاد او بې له جبر او اکراه تر سره کېږي او وسله وال ځواکونه به حق نه لري چې د انتخاباتو په ساحه کېنې وگرځي او يا څوک تهديد او تخويف کړي.

د داسې بې وټه او عادلانه انتخاباتو له لارې به د اولس نمايندگان چاڼ او په گران هيواد افغانستان کېنې به د يوه قانوني او عادلانه حکومت د جوړولو منزل را لنډ شي.

تتبیجه

منتخب حکومت

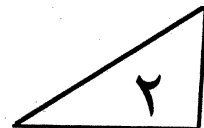
په افغانستان کښې به د بې طرفه مؤقت حکومت راتلل په لومړي قدم کښې د بې امنۍ د مخ نيولو او د بې طرفه لښکر او پوليسو په رامنځ ته کولو سره ډاډمن امنيت ټينکي کړي او بيا به گام په گام د سراسري سرشميرنې، نوي ملکي اداري ویش، د قوانينو جوړولو، لويې جرگې رابللو، د قوانينو د انفاذ او بيا د عمومي انتخاباتو د کولو له لارې د يوه منتخب حکومت جوړيدلو ته لاره هواره کړي او په دې وسيله به افغانستان وکړای شي چې د يوه قانوني او مشروع حکومت څښتن شي.

منتخب حکومت به د عمومي پارلماني انتخاباتو په نتیجه کښې د بريالي گوند له خوا جوړېږي او اپوزيشن به د قانون په چوکاټ کښې منطقي مخالفت ورسره کوي. د اقتدار ليونی جگړه به پای ته رسېږي او د وسله والې مسابقې او برتري غوښتلو هڅې به د تل له پاره ختمېږي. په پارلماني شخړو کښې به د اولس لپاره د جگړو خطر نه وي او حکومت او اپوزيشن به په گډه هڅه کوي چې د اولس د هوسايۍ او سوکالۍ له پاره ځامونه واخلي او پروگرامونه جوړ کړي.

په افغانستان کښې به د منتخب حکومت په رامنځ ته کيدو سره د افغانستان اساسي قانون او نور فرعي قوانين د دولت او حکومت

صلاحیتونه، وظایف، د کار طرز او د انتخاب ډول ټاکي او د ټولو شخړو د حل لارې به د قانونی بهیر له لارې تر سره کیږي. په دې ترتیب که په افغانستان کېنې د قانوني ادارې د جوړولو په لور پورتنی ګامونه وانه خيستل شي نو په هیواد کېنې به له بلې هرې لارې څخه د یوه قانوني، ملي او دخلکو د غاينده حکومت د جوړیدو هڅې یې نتیجې وي او د اقتدار ناولې او خونړۍ جګړې به دوامدارې شي او هغه فاتح ملت به چې د شوروي غوندې نړیوال طاقت یې رانسکور کړی په دې بې سره اور کېنې پوځ او مضمحل شي. په دې حساسه مرحله کېنې ټول افغانان د نړۍ په هر ګوټ کېنې چې اوسېږي، مکلفیت لري چې دخپل هیواد د نجات له پاره لاسونه سره یو کړي، واحد اقدام وکړي، د نړیوالو ټولنو مرسته وغواړي او په خپل ګران هیواد کېنې د یوې قانوني ادارې د ټینګولو لپاره ګډه هڅه وکړي او په هیواد کېنې د یوه قانوني او منتخب حکومت د رامنځ ته کولو له پاره لاره هواره کړي.

و ما علينا الا البلاغ!

د افغانستان د بشر د حقوقو اعلامیه

يادښت

د افغانستان د بشر د حقوقو د اعلاميې طرح ما په ۱۳۷۴ / ۱۹۹۵ کال په افغانستان کښې د بشر د حقوقو سمینار له پاره چې د CCA — له خوا جوړ شوی و لیکلې وه چې د سمینار ګډون کوونکو په یوه خوله تأیید او د سمینار له خوا تصویب کړه، دا دي دا طرح د نورو افغانانو مخې ته هم رډم او هم ددې له پاره چې په افغانستان کښې د بشر د حقوقو تاریخي خیره روښانه شوې وي د بشر د حقوقو د تثبیت او تأمین منابع مې — هم د مقدمې او مدخل په توګه په لنډ ډول ورسره خپرلې دي او له دې طرحې سره یې وړاندې کوم!

په مینه

ح - رفیع

په افغانستان کېنې د بشر د حقوقو د تثبيت او ټاټوب مين منابع

او

د افغانستان د بشر د حقوقو غوښتنليک،

په افغانستان کېنې د بشر د طبيعي، مدني او سياسي حقوقو سیر د تاريخ ډيرو ليرې پوړيو ته رسېږي او دهغو بشري حقوقو بېلابېلې برخې چې نن په نړۍ کېنې د اساسي حقوقو په توگه مطرح دي وخت په وخت په نظر کېنې وې او د تاريخ په مسير کېنې يې د تثبيت او ټاټوب نڅېنې راپاتې دي.

په عمومي توگه د افغانستان په تاريخي ژوند کېنې د بشر د حقوقو د تعين، تثبيت، ټاټوب او تضمين منابع په څلورو برخو کېنې مطالعه کولای شو:

۱- افغاني عنعنه.

۲- اسلامي احکام.

۳- اساسي قوانين.

۴- د بشر د حقوقو نړيواله اعلاميه.

چې لاندې په لنډيز پرې غږېږو:

۱- افغاني عنعنه:

هغه څه چې موږ نن افغاني عنعنه ورته ويلای شو اساساً د آريانا په لرغوني تاريخي غيږه كښې بنيادگزارې شوې او د تاريخ له ډيرو ليرې پورې نه يې زموږ په هيواد كښې د بشري حقوقو او ټولنيز ژوند اساسات ټاكلي دي او موږ دا عنعنه په دوو تاريخي او كلتوري برخو كښې مطالعه كولاى شو:

الف) تاريخي بڼه:

د افغاني عنعنې په تاريخي برخه كښې د بشري حقوقو مطالعه د درې څلور زرو كلونو شا او خوا زمانې نه راپيلولای شو، د آريانا ودي دوره تر تاريخ وړاندې او تاريخي دورې تر منځ يوه بله دوره ده چې مؤرخين نيمه تاريخي دوره ورته وايي (۱) په همدې وخت كښې د ټولنې پوهان او هوبنياران دويد نامعلوم سرودونه راپيلوي او تر هر څه وړاندې همدا سرودونه دي چې خلك پوهې او زده كړې ته رابولي او د ټولنې داوسيدونكو تر منځ د ټولنيزو آدابو او حقوقو د مراعات لارښوونې كوي چې ورپسې معلوم سرودونه هم همدا لاره پالي او د بشري حقوقو پولې او حدود ټاكي (۲).

په لرغونې آريايي ټولنه كښې د مشرتابه حق د لياقت او كفايت له مخې تثبيتيد، دې حق طبيعي مراحل درلودل او په همغه کوچيانۍ دوره كښې چې لارښاري ژوند نه ؤ پيل شوى د مشرتابه مراتب ټاكلي وو له كورنۍ پيليدل او د ټولنې تر واحد تشكل پورې رسيدل، د ټولنې د تشكل لومړۍ كړۍ كورنۍ وه، پلاردخوړاك د تهيه كولو او مور دهغه د مساري او عادلانه رسولو مسؤله وه، دې تشكل ته «كولا» (كهول) ويل كيدل، ورپسې تشكل «گوترا» نوميد، په دې كښې به د قبيلې هغه كورونه رابو ځاى وو چې گډ «آغيل» (شپول) به يې درلود او څاروي به يې په گډه پكښې درول، د «گوترا» مشر به د ټولو په خوښه ټاكل كيد، ورپسې «گوشي» وه او هغه گډ گوتراگان به پكښې راغونډ وو چې گډه ورشو او څر ځاى يې درلود، دې به هم يو انتخابي مشر درلود، د گوشي له مجموعې نه بيا «گرامه» جوړيده او ددې به هم يو انتخابي مشر ؤ چې موږ يې نن د يوې اولسوالۍ انډول بللاى شو او دا به دخو څر ځايونو د مجموعې نه جوړه شوې وه. دا دومره پوخ تشكل ؤ چې تر اوسه د گرام كلمه زموږ د هيواد په ډيرو

مکانې نومونو کېنې شته لکه بگرام چې اوس هم یوه اولسوالۍ ده او داسې نور، ورپسې د «ویسه» یا «دیس» تشکیل و چې دغو گرامو خلک به پکېنې راټول وو چې له اوسني ولایت سره یې ورته بللای شو، «دیس» (۳) یا «ویس» به هم یوانتخابي مشر درلوده ددې تشکیل دهرم په سر کېنې د «جانا» په نامه وروستنی تشکیل و چې دیوې وړې پاچهۍ حیثیت یې درلود او مشر ته به یې چې خلکو ټاکلی و راجان وایه، (۴) دا دآريانا دمالدارۍ او کوچیانې دورې تشکيلات وو چې له همدې تشکیل سره به یې دژمي او اوږي ليرديدنې درلودې چې بيا وروسته دښارونو او ثابتو مرکزونو په جوړيدلو سره دمشرتابه ساحه نوره هم پراخه شوه او دانتخاب حق تر یوه حده پکېنې وساتل شو.

په سیاسي حق کېنې دخلکو دښه گډون او تشکیل په خاطر دوی دوی عنعنوي جرگې هم درلودې چې یوه «سبها» او بله «سمیتی» نومیده، سبها به دکلې او سیمې وړې پیښې فیصله کولې او ځانگړې ټاکلې خونه یې درلوده، په دې جرگه کېنې به ښځو هم برخه اخیسته او تردې بره د «سمیتی» په نامه دلوایانو جرگه وه چې مشران به پکېنې راغونډیدل، دهوراد په سطحه پیښې به یې پکېنې فیصله کولې او پاچا به هم پکېنې ټاکل کیده (۵).

په آریایي ټولنه کېنې له دې کبله چې داوладونو درلودلو زیات ارزښت درلود اودیرغلکرو مقابله ته دځوانانو ضرورت و نو هلک او جینی تر پنځلس کلنۍ وروسته مکلف وو چې ودونه وکړي، هلکانو او نجونو به معمولا د «سامانه» په میله کېنې سره خوښول، په واده کېنې لومړی شرط دهلک او جینی خوښه وه ورپسې به دکورني رضایت هم ورسره و چې دخاصو دودونو په ترڅ کېنې ودونه ترسره شي. (۶)

طبعي په حاد شکل په ټولنه کېنې مطرح نه وې، دمسلك په لحاظ که طبقات وو هم گډ کار یې کاوه (۷) دغلامۍ دوره په هغه شکل چې په اروپا کېنې وه او غلامان به له ځمکې سره خرڅیدل دلته مطرح نه وه.

ریشیانو چې دټولنې پوهه طبقه وه خاص درناوی درلود او ځوانانو زده کړې ته که څه هم شفاهي وه ارزښت ورکاوه او دریشیانو ویناوې یې چې انساني درسونه یې درلودل په مینه اوریدلې. (۸)

په اوستایي دوره کېنې چې بلخ دلوړو بیرغونو دښار په توگه دیوې ځواکمنې واکمنۍ مرکز و او زردشت د «ښه مننه، ښه وینه او ښه کړنه» تر

درې ځونو اصولو لاندې د «اهورا مزدا» په لمانځنه ولاړ دتوحيد دين رامنځ ته کړ. دخپلو تعليماتو په رڼا کښې يې بشري حقوق نور هم روښانه کړل او خلک يې ديوې صالحې او سالمې ټولنې جوړولو او ساتلو ته راوبلل (۹). تر هغې را وروسته نورو اديانو، عقايدو او مسالکو هم په خپل، خپل وار ددې هيواد ټولنې ته خپل اصول او لارښوونې وړاندې کړل چې دبشري حقوقو دځينو دټايمين او تضمين شرايط پکښې نغښتي وو.

ب- کلتوري بڼه:

په افغانستان کښې دټولنې دتنظيم او دبشري حقوقو دتثبيت او تايمين دې تاريخي عنعنې داسې کلتوري بڼه هم خپله کړه چې لا تر اوسه هم په يو شمير افغاني قبایلو کښې په شدت او حدت موجوده او تردې حده حاکمه ده چې حتی دتاريخ په اوږدو کښې زموږ حکومتونه اړ شوي چې همدې کلتوري عنعنې ته مراجعه وکړي او خپل پرابلمونه او ورپېښ مشکلات پرې حل کړي، له دې ډلې نه يوه هم لويه جرگه ده چې لا اوس هم دمشکلاتو دحل يوه بڼه لاره بلله کيږي (۱۰).

۳۲

دافغاني عنعنې کلتوري بڼه ځکه دوامداره پاتې شوې چې له يوې خوا زموږ ټولنه لا تر اوسه هم قبایلي ټولنه ده او حکومتونو په تمامه معنی تسلط نه پرې درلود نو ځکه دوی دخپل ټولنيز ژوند دتنظيم له پاره دا عنعنه ژوندی ساتلې ده او له بلې خوا ددې عنعنې کودونه د عملي تجربو له مخې تثبيت شوي او سره له دې چې شفاهي دي او دليکلي قانون بڼه نه لري خو تطبيقي او عملي اړخ يې ډير پياوړی او اوسپنيز جزایي نظام يې تر شا ولاړ دی، ددې عنعنې له مخې ټاکل شوې جزاگانې قاطعې، نه بدليدونکې او درشوت او واسطې له اغيزمنه وتلې دي. په افغاني عنعنه کښې دانسان ژوند دومره مهم دی چې جرگه حتی دقتل په بدل کښې هم دقتل پريکړه نه کوي بلکه په قاتل او مجرم داسې ملاماتوونکی اقتصادي بار ږدي چې په دې نسبتاً فقيره ټولنه کښې بل څوک ددې بار له ډاره ورته جرم ته زړه نه شي ښه کولای او هم دا عنعنه دښمني دخيټيو په کولو سره له منځه وړي او په ټولنه کښې يوه نوې روحیه رامنځ ته کوي (۱۱).

په دې توگه افغاني عنعنه هم له تاريخي او هم له کلتوري اړخه ددې ټولنې دافرادو دحقوقو په ټاکنه او ساتنه کښې يوه اغيزمنه او عملي لار

وه او خصوصاً د جرگې او مسلات، جمهوري لاره په ښه توگه پکښې ښکاره او څرگنده وه.

۲- اسلامي احکام:

د افغانستان په خراساني دوره کښې دې هېواد ته د اسلام دمقدس دين په راتللو او دخلکو له خوا ددې سپېڅلي دين په منلو سره د ټولنې د حقوقي نظام د ټينگښت له پاره اسلامي احکام د دوهمې منبع په توگه دخلکو د حقوقو د تايمين له پاره رامنځ ته شول. د اسلام مقدس دين چې يو بشپړ دين دی او دانساني ټولنې دننوي او اخروي چارې، عبادات او معاملات ټول يې تر پوشش لاندې دي، په قرآني آياتو، نبوي احاديثو او فقهي متونو کښې د ټولنې داوسيدونکو ټول حقوق ټاکلي او د: «آيت، حديث، اجماع او قياس» دخلور گونو سندونو له مخې دهغې چوکاټ بندي کيږي او زموږ په ټولنه کښې چې حکومتونو معمولاً شرعي محاکم پرانيستي وو اصولاً د تطبيق وړ وو چې دا حقوق پخوا نيو پاچايانو قسماً د فتاوو په بڼه تنظيمول.

په اسلام کښې د ژوند کولو حق ديوانسان داسې مسلم حق دی چې هېچا ته اجازه نشته چې هغه ترې واخلي، د مطلق انسان د وژلو په باب قرآن فرمايي:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا» (۱۲).

ژباړه:

«که څوک يو نفس يې له نفسه (بې بدله) او يا په ځمکه کښې تر فساد کولو پرته، ووژني نو گواکي ټول خلک يې وژلي دي او چا چې دغه (يو نفس) ژوندی کړ (د ژوند دوام سبب يې شو) نو لکه ټول خلک يې چې ژوندي کړي وي.»

او د مسلمان د قتل په برخه کښې حکم کوي:

«وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاةٌ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا» (۱۳).

ژباړه:

«څوک چې يو مؤمن قصداً ووژني جزا يې جهنم ده چې تل به پکښې وي.»

اسلام تبعيضونه غندي او انسان له يوه اصله او نسله بولي، قرآن حکيم فرمايي:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً» (۱۴).

ژباړه:

«ای خلکو! (تل) له خپل خدایه وویریږئ هغه چې تاسې یې له یوه نفسه (آدم علیه السلام) څخه پیدا کړئ او له هغه څخه یې دده جوړه (بې-

بي حواء) پیدا کړه او له دوی دواړو نه یې ډیر سړي او ښځې خواره کړل».

او په بل مبارک آیت کښې دانسانانو په قومونو او قبیلو کښې ویشل یوازې ددوی دسره پیژندل کیدلو له پاره بولي او بس:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقَكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَنَثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (۱۵)

ژباړه:

«ای خلکو! تاسو ما پیدا کړي یاست له یوه سړي او یوې ښځې څخه او مړغولي مې یې څانگې او قبیلې چې سره وپیژندل شئ، په تحقیق

ستاسو ډیر ښه ستاسو متقي او نیکوکار دی».

او همدا راز په یوه بل مبارک آیت کښې دخلکو دژبو او رنگونو اختلاف دخدای نښې ګڼي:

«وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَالاختلاف السنتکم و الوانکم» (۱۶).

ژباړه:

«دلوی خدای له نښو څخه داسمانونو او ځمکې جوړښت او ستاسو دژبو او رنگونو توپیر دی».

چې په ټولو کښې يوازې هغو چاته تفوق او برتري حاصله ده چې ښه کارونه کوي او دټولنې له پاره ګټور وي. او بالاخره د «ولقد کرمنا بنی آدم» (۱۷) په مبارك آيت سره انسان ته لوی خدای برتري، ښه والی، کرامت او خاص ارزښت ورکړی دی.

اسلام ټول انسانان د یوه پلار او مور اولاده او سره مساوي ګڼي :
 «خلقکم من نفس واحدة» (۱۸) نارینه او ښځه یو دېل لباس بولي: «هن لباس لکم و انتم لباس لهن» (۱۹) او ټولو نارینه و او ښځو ته دښو کارونو او نیکو عملونو دکولو توصیه کوی.
 لوی خدای دمعلم اول په توګه آدم علیه السلام ته ټول نومونه وربښي: «وعلم آدم الاسماء كلها» (۲۰)، خپل رسولان دخلکو لارښوونې ته رالېږي: «هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق» (۲۱) په «قلم» سوګند خوري: «ن. والقلم و ما یسطرون» (۲۲) او انسان ته په قلم علم وربښي: «اقرا و ربک الاکرم الذی علم بالقلم» (۲۳) او بالاخره داسلام لوی پیغمبر دعلم زده کړه د هر مسلمان نارینه او ښځې فريضه ګڼي: «طلب العلم فريضة علی کل مسلم و مسلمة» (۲۴) او دعلم دزده کړې له پاره ليرې ملکونو ته دسفر توصیه ورته کوي. اسلام چا ته اجازه نه ورکوي چې دچا کور ته بې اجازې ننوزي او یا دچا دکور په حریم تیری وکړي: «فان لم نجدوا فیها احدا فلا تدخلوا حتی یؤذن لکم» (۲۵).

همدا راز اسلام دبیان آزادۍ ته او دحقایقو معلومولو ته زیات ارزښت ورکوي او دافواهاو په ګردونو کښې دحقایقو دټولو توصیه کوي: «یا ایها الذین آمنوا ان جائکم فاسق بنبا فتبینوا ان تصیبوا قوماً بجهالة فتصبحوا علی ما فعلتم ندمین» (۲۶) او دجابر حاکم په وړاندې حق ویل جهاد بولي: «ستل رسول الله صلی الله علیه وسلم، ان الجهاد افضل؟ قال: کلمة الحق عند سلطان جائر» (۲۷) اسلام شوری او مشوری ته په خاص اهمیت قایل دی: «واصرهم شوری بینهم» (۲۸) «وشاورهم فی الامر» (۲۹)، پیغمبران یې دخلکو له منځه را ایستلي: «کما ارسلنا فیکم رسولا منکم یتلوا علیکم آیاتنا» (۳۰)، «و ما ارسلنا من رسول الا بلسان

قومه ليبين لهم» (۳۱) او اولی الامر دخلکو له منغه راوتلي بولي او د «منکم» په تعبیر څرگندوي چې د خلکو له منغه او دخلکو دخوښې دې وي: «اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولی الامر منکم» (۳۲).
داسلام سپیڅلی دین ښه او بده لار انسان ته ښیي او ددین په منلو کښې زور نه کوي: «لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد من الضل»
(۳۳) دمسافرت او اقامت آزادي ده: «الم تکن ارض الله واسعة فتهاجروا فیها» (۳۴) او هغه ټول بشري حقوق چی نن مطرح دی اسلام په خپلو احکامو کښې ځای کړي دي.

۳- دافغانستان اساسي قوانین:

په روانه پېړۍ کښې چې دبشر حقوقو جهاني ښه غوره کړه او دخلکو مبارزو په نړۍ کښې ملي حکومتونه رامنځ ته کړل او استبدادی حکومتونه په مشروطه او جمهوري واوښتل او دټولنې دتنظیم له پاره اساسي قوانین جوړ او نافذ شول، افغانستان هم له دې بهیر نه لیری پاتې نه شو او په ۱۹۱۹ کال کښې یې دخپلواکۍ تر ترلاسه کولو وروسته په قانون ولاړ مشروطه حکومت وموند او دې حکومت دلومړي ځل له پاره په ۱۹۲۳ کال کښې اساسی نظامنامه جوړه او نافذه کړه او په هغې کښې یې دافغانستان داتباعو عمومي حقوق له اتمې تر ۲۴ مې مادې پورې په څه کړل او دخلکو دالاندې حقوق یې پکښې تعیین او تثبیت کړل:

- دافغانستان ټول اوسیدونکي بې له مذهبي او طبقاتي تبعیضه دافغانستان اتباع ګڼل کیږي.
- دهیواد ټول خلک فردي آزادي لري او دنورو پر فردي آزادیو تیری نه شي کولای.
- فردي حریت له هر ډول تیري نه خوندي دی، هیڅوک دمحمکې او قانون له حکمه پرته بندي کیدای او تر جزا لاندې راتلای نه شي، غلامي لغوه ده هیڅوک نه شي کولای بل کس دغلام او مریي په توګه وساتي.

- دافغانستان دولت او اتباع حق لري چې ورځپاڼې او خپرونې وکړي خو خارجي نشرات ددولت له خوا کنټرولېږي.
- دافغانستان اوسیدونکي دتجارتې، صنعتي او زراعتي شرکتونو دجوړولو حق لري.
- دافغانستان ټول خلک په فردي او ډله ایزه توګه ددولت ټولو مقاماتو ته دخپل حق دغوښتنلو له پاره مراجعه کولای شي.
- دافغانستان ټول خلک دوپا زده کړې حق لري، ښوونځي ددولت له خوا اداره کېږي، غیر مسلم اقلیتونه په خپلو دیني زده کړو کېنې آزاد او لومړنۍ زده کړې اجباري دي.
- دافغانستان ټول اوسیدونکي ددولتي قوانینو او شریعت په وړاندې مساوي حقوق لري.
- دافغانستان ټول اتباع دخپل استعداد او ددولت له اړتیا سره سم په ملکي ادارو کېنې دکار کولو حق لري.
- په افغانستان کېنې دټولو خلکو نغدي او جنسي شتمنۍ خوندي دي، دولت په زور دچا ملکیت نه شي غصبولی.
- دافغانستان دټولو اوسیدونکو استوګنځي داحترام وړ دي، هیڅ دولتي او غیر دولتي افراد دقانون تر حکم پرته دچا کورته بې اجازې نه شي ورننوتلای.

- په عدلي محکمو کېنې ټولې پیسې او دعوایګانې دشریعت او قوانینو له مخې فیصله کېږي.
- دچا دمال مصادره کول او پر هغه اجباري کار کول بیخي منع دي.
- دهر ډول شکنجو ورکول منع دي (۳۵).

د ۱۹۳۰ کال اساسي قانون هم دالفاظو او کله هم دمفاهیمو په تغیر دافغانستان خلکو ته پورتنی حقوق ومنل (۳۶).
دهیواد د ۱۹۶۴ کال اساسي قانون پورتنی حقوق یو ځل بیا تثبیت کړل او یو څه زیاتونې او څرګندونې یې پکښې وکړې، جرم یې شخصي کار وباله او نور چاته سرایت نه کوي. دانسان تعذیب یې حتی دحقایقو دکشف په لاره کېنې هم رواو نه باله او په زور اخیستل شوی اقرار یې بې اعتباره وګاڼه، په محکمه کېنې دمدافع وکیل درلودل دمتهم دیو حق په توګه ومنل شول، پورویتوب دآزادۍ دمحدودیت سبب نه ګرځي، په هیواد

کښې دننه او له هیواد نه بهر د افغانانو تبعید بند شو، افغانان خارجي دولت ته په تورن کیدو نه سپارل کیږي، دمخابراتو محرمیت تضمین شو، دبیان آزادي ومنل شوه البته راډیو او تلویزیون ددولت ماکیت وگڼل شول، دقانون له مخې افغانانو ته دگټه ناسته خبره چېرته چا ته اجازه نه ده کړه شوه، دناروغیو مخنیوی او تداوي ددولت وظیفه وگڼله شوه او کار دهر افغان فرض او حق وبلل شو. (۳۷)

۴- دبشر دحقوقو نړیواله اعلامیه:

په افغانستان کښې دبشر دحقوقو دځوندي کولو څلورمه منبع دبشر دحقوقو نړیواله اعلامیه ده چې د ۱۹۴۸ کال ددسمبر په ۱۰ نیټه دملگرو ملتو دعمومي ټولنې له خوا تصویب او ومنله شوه او افغانستان دملگرو ملتو دیوه وفادار غړي په توگه همغه دتصویب په ورځ هغه ومنله او په هیواد کښې یې متنونه دهیواد په رسمي ژبو خپاره شول.

دبشر دحقوقو اعلامیه چې دنړۍ دبیلایلو هیوادونو دغنغنو، عقایدو، ادیانو او تعاملاتو په نظر کښې نیولو سره جوړه شوې وه، د افغانانو له پاره هم مانوسه وه ځکه دوی تردې وړاندې دخپلې عنعنې، اسلامي احکامو او اساسي قوانینو له مخې دا حقوق تر ډیره حده پیژندل او ورته آشنا وو.

دې اعلامیې په خپلو دیرش گونو مادو کښې دبشر د سیاسي، اجتماعي او اقتصادي حقوقو بېلا بېل اړخونه وڅیړل، تعیین یې کړل او غړیو هیوادونو یې له منلو سره دهغو دتطبیق مکلفیت وموند.

دې اعلامیې له لومړۍ تر څلورمې مادې دبشر ټول افراد آزاد او دحیثیت او حقوقو له پلوه برابر وگڼل، هر راز تبعیض یې رد کړ، هر څوک یې دژوند، امنیت او آزادۍ مستحق وبلل او غلامي یې لغوه وگڼله.

له پنځمې تر یوو لسمې مادې پورې یې هر ډول شکنجه او مجازات رد کړل، دهر چا حقوقي شخصیت یې تثبیت کړ، ټول یې دقانون په وړاندې

برابر ولېل، دانسان پر حقوقو دېلوسې پۀ صورت كېنې نوموړې ته آزادو محكمو ته دمراجعي حق وركې شو، په خپل سر توقيف او تبعيد رد شو او تور جرم ونۀ گڼل شو.

له دوولسمې تر شپاړسمې مادې پورې دكور او ليكونو محرميت، دهيواد پۀ هره برخه كې دآزاد ژوند كولو يا دهيواد پريښودلو او يا پۀ بل هيواد كېنې د پناه اخيستلو حق، دتابعيت دټاكلو او دواډۀ كولو حق، تثبيتيږي.

اعلاميه له ۱۷ تر ۲۱ مادې پورې دفردي او اجتماعي ملكيت حق، دفر، وجدان او مذهب دآزادۍ حق، دعقيدي، بيان او سوله ايزو ډلو دجوړولو حق، او دهيواد پۀ اداره كېنې دمستقيمي او غير مستقيمي برخې اخيستلو حق وټاكل.

له ۲۲ تر ۲۵ مادې پورې دټولنې هر غړي ته داقتصادي، اجتماعي او فرهنگي حقوقو تر لاسه كول ټاكل شوي او پۀ ګوته شوې چې دټولنې هر غړي دكار، استراحت او تفريح او دځان او كورنۍ دروغتيا او رفاه حق لري.

پۀ ۲۶ او ۲۷ مادو كېنې دښوونې او روزنې او دخپل هيواد پۀ فرهنگي او هنري چارو كېنې دګډون حق راغلي دي.

پۀ ۲۸ او ۲۹ مادو كېنې هر چا ته حق وركړل شوی داسې نظام وغواړي چې دا آزادي خوندي او دداسې ټولنې پۀ وړاندې مسؤليت لري چې دا حقوق او وجايب عملي كړای شي.

داعلاميې وروستنی يا ديرشمه ماده څرګندوي چې ددې اعلاميې هيڅ يوه ماده هم بايد داسې تفسير نۀ شي چې كوم دولت، يا ډلې او يا فرد ته حق وركړي چې دهغې له مخې پۀ اعلاميه كېنې يادې شوې آزادي يا له منځه يوسي او يايې دله منځه وړلو هڅه وكړي (۳۸).

پۀ دې ترتيب موږ پۀ خپل هيواد افغانستان كېنې دبشر دحقوقو دتعيين، تثبیت، تأمين او تضمين له پاره بيلا بيل لاسوندونه درلودل چې كه څۀ هم دټولنې دپسماندګۍ، دحكومتونو دغير ملي توب او دبهريو عواملو له امله لكه څنگه چې لازمه وه او لكه څنگه چې پورتنیوڅلورګونو منابعو ټاكلې وه پۀ افغانستان كېنې دبشر حقوق ټول نۀ وو تضمين او تطبيق شوي خو بيا هم تر ډيره حده بنيادي حقوق منل شوي او تطبيق شوي وو او ددې زمينه وه چې يو افغان لږ تر لږه خپل دا حقوق وغواړي.

له بده مرغه په وروستيو دوو لسيزو كښې د بشر دا ټول ټاكل شوي حقوق په يوه نه يوه ډول تر پښو لاندې شول او دا ټول افغاني، اسلامي او انساني موازين تر تيري لاندې راغلل چې بايد بيرته احياء او له ټولو ممكنو لارو نه تامين او تضمين شي.

اوس چې د افغانانو ټول حقوق په ملي او نړيواله سطحه تر پښو لاندې شوي نو داوسنيو شرايطو، حالاتو او امكاناتو په رڼا او د يادو شوو بشري منابعو په نظر كښې نيولو سره د افغانانو له پاره بايد د حقوقو يونوى غوښتنليك جوړ كړو، داسې غوښتنليك چې د دوى حقوق پكښې ځام په ځام وغوښتل شي، له اهم نه دمهم په لور ځامونه واخلو، له بنيادي حقوقو نه مدني او له ضروري حقوقو نه لو كسو حقوقو ته ورسېږو، زه بسم الله كوم او د افغانانو له پاره «د افغانستان د بشري حقوقو غوښتنليك» جوړوم او ستاسو دې لويې غونډې ته يې وړاندې كوم.

د افغانستان د بشر د حقوقو غوښتنلیک

سریزه :

په تیرو دوولسیزو کښې دافغانستان دخلکو هغه ټول بشري حقوق چې دملي عنعنې، اسلامي احکامو، اساسي قوانینو اودبشر دحقوقو دنړیوالې اعلامیې له مخې یې درلودل له بهر نه دتپل شویو کودتایي حکومتونو او وسله والو جگړو له امله تر پښو لاندې شول، دحقوقو ټول منابع په وحشیانه ډول له نظره وغورځول شول او دې تیریو ورځ په ورځ تر نن پورې تکاملي پړاوونه ووهل.

په افغانستان کښې دبشر پر حقوقو باندې دتیري په پروسه کښې کورنیو او باندنیو لاسونو په گډه کار کړی او ددې ملت دبدبخت کولو له پاره په نړیواله سطحه دسیسې او توطیې جوړې شوې او روانې دي.

دافغانانو دبشري حقوقو پر ضد په شویو او روانو جنایاتو کښې دنړۍ ابرځواکونه، یو شمیر گاونډي او یو شمیر نور مغرض هیوادونه او ورسره یو شمیر تطمیع شوې اووسله والي شوې داخلي ډلې شامل دي، دوی په گډه په یوه پلمه او بله پلمه په افغانستان کښې دبشري حقوقو پر ضد فعالیتونه کړي او دافغانستان قانوني نظم اوامن یی گډو ډکړي اوحتی زموږله خلکو نه یې دژوند حق چې دټولو حقوقو ابتداء ده هم سلب کړی دی. موږ دبشر دحقوقو دتثبیت، تعیین، تأمین او تضمین دټولو یادو شوو منابعو په نظر کښې نیولو سره له لویو هیوادونو، دافغانستان په مسأله کښې ښکیلو هیوادونو، گاونډیو هیوادونو، کورنیو وسله والو ډلو، داسلامي هیوادو سازمان او ملگرو ملتونو ته ددې غوښتنلیک په وړاندې کولو سره غواړو چې زموږ دحقوقو په احیاء کښې عملي گام واخلي او تردې زیات دافغانستان خلك له خپلو بشري حقوقو نه محروم نه کړي.

لومړۍ غوښتنه (دژوند حق:

له افغانانو نه دژوند حق په داسې ډول اخیستل شوی چې دگڼې له ماشوم نه نیولې تر نوي کلن او سل کلن بوډا پورې قصداً عمداً او بې له جرم او محاکمې وژل کېږي، ددې وژنو ساحه له هیواد نه بهر د مهاجرینو په لیکو کې هم روانه ده نو موږ تر هر څه وړاندې غواړو چې «افغانانو ته دې دژوند کولو حق ورکړل شي».

دوهمه غوښتنه (د مهاجرت او هیواد ته دستنیدو حق:

۱- ټول انساني منابع حکم کوي چې هیڅوک حق نه لري څوک له خپل هیواد نه په زور ویاسي خو زموږ په ملیونونو کسان له خپل هیواد نه په زور ایستل شوي او سره له دې چې دوی هر آن هیله لري چې بیرته خپل هیواد ته ستانه شي اما بهرنیې مداخله کوونکي او کورني وسله وال مزدوران بې دوی ته دهیواد دعودت حق نه ورکوي او زمینه نه ورته برابروي موږ غواړو چې: هیواد ته د بیرته ستنیدو حق بیرته افغانانو ته ورکړل شي.

۲- کوم افغانان چې په پاکستان، ایران او نورو هیوادونو کې د مهاجرت ژوند تیروي د مهاجرت له حقوقو نه محروم دي، بشري مرستې پرې بندې شوې، دټولو بشري حقوقو خلاف غورول کېږي، بندیانېږي او له ځینې هیوادونو نه په زور ایستل کېږي، دافغانو غوښتنه داده چې د مهاجرت حقوق یې ومنل شي.

درېمه غوښتنه (دامنیټ حق:

دامنیټ حق د بشري یومسلم حق دی خو زموږ په هیواد کې دامنیټ له یوې خوا د پخواني شوروي دقوا، دکمونستي حکومت او مجاهدينو له

خواخښ کړای شوي مینونه تهدیدوي او له بلې خوا یې سره او په خپل سره وسله والې ډلې دهیواد په ګوت-ګوت کېږي موجودې دي او دامنیت پر حق تیری کوي نو موږ د ډاډمن امنیت حق غواړو او دامنیت د پینګتا به له پاره هیله کوو چې:

۱- په افغانستان کېږي دې د وطن د حفاظت له پاره ملي اردو جوړه شي.

۲- دهیواد دامنیت له پاره دې د پولیسو ملي تشکل رامنځ ته شي.

څلورمه غوښتنه) د واحد حکومت درلودلو حق:

په بشري حقوقو کېږي دهر هیواد له پاره داوولس دخوښې د حکومت حق ورکړل شوی خو زموږ په هیواد کېږي د قوماندانانو او تنظیمونو په شمیر حکومتونه موجود دي او دهیواد بیلا بیلې اولسوالۍ دبیلا بیلو قوماندانانو او بیا دهیواد بیلا بیل ولایات دبیلا بیلو تنظیمونو په لاس کېږي دي چې داداره کیدلو پر ځای دتشنجونو دراولاړولو هڅې کوي موږ په لومړۍ قدم کېږي په هیواد کېږي یو واحد حکومت غواړو.

پنځمه غوښتنه) په خپل هیواد کېږي د آزاد ګرځیدلو حق:

په خپل هیواد کېږي د آزاد ګرځیدلو حق د ټولو حقوقي منابعو ګډه غوښتنه ده خو زموږ خلک په ټول هیواد کېږي څه چې دهیواد په یوه برخه کېږي هم آزاد نه شي ګرځیدلی او وسله والې ډلې یې د پښتون، تاجک، اوزبک، هزاره، سني، شیعه یا هم دکابلي، هراتي، بامیاني، کندهاري او نورو سیمو داوسیدونکو په نامه نیسي، پیسې ترې اخلي، وهي یې، مثله کوي یې او ووژني یې. موږ افغانان په خپل هیواد کېږي د آزاد ګرځیدلو حق غواړو!

شپږمه غوښتنه) د تبعيض ورکولو حق:

د افغانستان بېلا بېل قومونه له زرگونو کلونو راهيسې د يوه واحد ملت په توگه په خپل هيواد کېنې اوسيدلي، دوروری ژوند يې سره کړی، د خارجي دښمن په وړاندې په گډه جنگيدلي او خپل هيواد يې په گډه ساتلی دی. خو اوس بهرنيو لاسونو ځينې ډلې د تبعيض د پيدا کولو له پاره په افغانستان کېنې مؤظفې کړي او راز-راز قومي، ژبني، مذهبي او سيمه ايز بيلتونونه يې راپيدا کړي، موږ په خپل هيواد کېنې د هر راز تبعيض ورکيدل غواړو او خپل ملت ته چې يو واحد ملت دی او د تاريخ په اوږدو کېنې يې تشکل کړی دی دملي وحدت خط السير غواړو.

اوومه غوښتنه) د حيثيت خوندي کيدلو حق:

د افغانستان د نارينه و او ښځو حيثيت د وسله والو او زورورو کسانو له خوا تر تهديد لاندې دی هيڅ بهي هيڅه بهي عزته کيږي او خصوصاً د ښځو حيثيت تر دوامدار تيروي لاندې دی، دوی له لارو او کورونو نه په زور بيولي کيږي، وسله والې ډلې دخپلو شیطاني غوښتنو د تسکين په خاطر جنسي تيروي پرې کوي چې حتی کله-کله يې بيا وژني هم، په زور او اکراه يې نکاح کوي او اتيا-اوبا کلن سپين بېړی ځوانې پيغلې دوسلو او پيسو په زور ځان ته کېښوی. افغانان او خصوصاً افغاني ميرمنې دخپل حيثيت د ساتلو غوښتنه کوي.

اتمه غوښتنه) د يرغمل نيولو بندول:

وسله والې ډلې بهي دفاع او بهي گناه ځوانان او کسان يرغمل کوي او بيا دخپلې خوښې پيسې پرې غواړي. که کورنۍ بهي پيسې ورنه کړای شي او يا بهي ونه مومي نو بيا بهي رحمانه وژل کيږي موږ غواړو چې دا يرغمل نيول دې بند شي.

نهمه غوښتنه) د کورونو محرمیت:

دهیواد په بیلا بیلو برخو کښې وسله والې ډلې ځان ته حق ورکوي چې دهرچا کور ته ورشي ه کور دخوښې سامان یې له ځانه سره یوسي او د مقاومت په صورت کښې دکور اوسیدونکي ژویل او حتی مړه کړي، موږ په لومړیو ځایونو کښې دکور محرمیت او دحرمت خوندي کیدل غواړو!

لسمه غوښتنه) دشخصي ملکیت خوندي کیدل:

په افغانستان کښې دخلکو کورونه، دکرنې ځمکې او نور منقول او غیر منقول جايدادونه دوسلې په زور غصبیږي یا دوسلې په زور قبالي او اسناد تر لاسه کیږي، شخصي ملکیت دټولو قوانینو له مخې خوندي دی، نو موږ دافغانانو دشخصي ملکیتونو خوندي کیدل غواړو!

۴۵

یوولسمه غوښتنه) دملي ملکیت خوندي کیدل:

روان حالت په افغانستان کښې ټول منقول او غیر منقول ملي ملکیتونه تهدید کړي، دهیواد زیات موزیمونه، کتابخانې، آرشیفونه، دولتي ځمکې، ودانۍ، شرکتونه، موټر او نورې شتمنۍ یا لوټ شوي او یا دلوټیدو او شخصي ملکیت څرځیدو په حال کښې دی، موږ د افغانستان دملي ملکیتونو او شتمنیو خوندي کیدل غواړو!

دوولسمه غوښتنه) دتاریخي آثارو خوندي کیدل:

دافغانستان په تاریخي ځایونو کښې نړیوال قاچاقبران دکورنیو غلو په مرسته کیندنې کوي او زموږ تاریخي آثار په غلا بهرنیو هیوادو ته وړل کیږي.

۱- ددې غیر قانوني او غیر فني کیندنو مخه دې ونیوله شي.

۲- وړل شوي آثار دې یونسکو او نوري نړیوالې فرهنگي مؤسسي رانیسي او په افغانستان کښې د قانوني حکومت دراتلو تر وخته یې دې له ځان سره امانت وساتي.

دیارلسمه غوښتنه) د چاپیریال د ککړیدلو مخنیوی:

دراز راز زهري او تپاه کونکو وسلو استعمال له امان د افغانستان چاپیریال په وروستی پیمانه ککړ شوی. اشرته او فسادونه زهناک شوی او ماحول خراب شوی دی، افغانان غواړي چې جگړې بندې او ورسره چاپیریال داوسیدو وړ وگرځي.

غوړلسمه غوښتنه) د کورونو په صحي شرایطو جوړیدل:

جگړو په افغانستان کښې تر نیمایي زیاتې ودانۍ وړانې کړي او بیا ودانیدل یې د صحي اړتیاؤ د مراعاتیدو غوښتنه کوي، افغانان غواړي چې د کلیو او کورونو په ودانولو کښې د صحي او بود براهولو او دکانالیزاسیون او نورو شرایطو په نظر کښې نیولو سره داستوګنځیو د بیا رغونې په لاره کښې مرسته وشي.

پنځلسمه غوښتنه) روغتیا یې خدمتونه رامنځ ته کیدل:

د جگړو ناوره شرایطو د افغانستان زیات خلک دراز راز روحي او جسمي ناروغیو سره مخامخ کړي او دا ناروغي په هغو موسمي او سیمه ایزو ناروغیو ورزیاتې شوې چې له پخوا نه په هیواد کښې موجودې وې، موږ غواړو چې په ټول افغانستان کښې لږ تر لږه لومړني روغتیا یې خدمات

چمتو کړای شی.

شپاړسمه غوښتنه) ښوونه او روزنه پراېډول:

په هیواد کېنې ددوو لسیزو پر له پسې جگړو دښوونې او روزنې طبیعي لړۍ شلولې او هم که چیرې دښوونې او روزنې زمینه وه هغه دخارجي هیوادونو او له هغوی سره دتړلو ډلو په خوښه وه چې زموږ ملي غوښتنې پکښې په نظر کېنې نه وې، موږ په خپل هیواد کېنې دملي ښوونې او روزنې دلړۍ بیا پیلیدل غواړو.

اوولسمه غوښتنه) دنجونو له پاره دزده کړو تهیه کول:

په افغاني ټولنه کېنې روانو کړکېچونو دنجونو زده کړو ته درنه ضربه ورکړې، سره له دې چې اسلام دعلم زده کړه په نارینه او ښځه فرض بولي خو یا دامینتې ملحوظاتو او یا نورو موانعو له امله دنجونو زده کړې تر ژوو تحدید او تهدید لاندې دي، افغاني نجونو ته دې دپیلې او پراخې زده کړې لاره هواره شي.

اتلسمه غوښتنه) دقوانینو جوړیدل :

افغاني ټولنه چې دجگړو او ناعاقبت اندیشه واکدارانو له امله دځنگل دقانون غیږې ته لویدلې، دژوند دبېلا بیلو برخو دبیا تنظیم له پاره قانوني بهیر ته اړه لری نو موږ غواړو چې دضرورتونو او اولیتونو په بنا داساسي قانون په شمول دنورو فرعي قوانینو په جوړولو لاس پورې شي او ورو-ورو زموږ ټولنه یو ځل بیا دقانون غیږې ته ولوړي.

نولسمه غوښتنه) خلکو ته دهویت او غاښدګۍ حق:

د ګام په ګام حقوقو تر لاسه کولو په لړ کېني افغانان هم دنورو انسانانو غوندې حق لري چې دخپل اجتماعي او سياسي برخليک په ټاکلو کېني برخه ولري، په دې برخه کېني ډیر زیات موانع شته، دیلا بیلو اقوامو، مذاهبو او سیمو دنفسو دتناسب احصائي په لاس کېني نشته او خارجي هیوادونه موږ ته دفرضي او غرضي احصائيو په جوړولو بوخت دي، موږ غواړو چې په خپل وار دملګرو ملتو تر څارنه لاندې په ټوله هیواد کېني سرشمېر نه وشي او دقيقي احصائي تر لاسه شي. بیا دهمدې احصائيو له مخې دنژادي او مذهبي تناسبونو په نظر کېني نیولو سره دهیواد نوی اداري ویش وشي او خلک دې ته چمتو شي چې په راتلونکې کېني دخپلې خوشې غاښنده ولري.

شلمه غوښتنه) دبیان دآزادی حق:

په اوس وخت کېني په هیواد کېني دننه او له هیواد نه بهر افغانان دبیان دآزادی حق نه لري او که چا خپل فکر څرګند کړي په هیواد کېني دننه او بهر بندیان شوي، وژل شوي او یا په مرک تهیدیږي، زموږ په ګام په ګام غوښتنو کېني دبیان دآزادی حق باید تضمین شي.

یوولسمه غوښتنه) دآزاد تجارت حق:

په اوس وخت کېني دافغانانو تجارتي فعالیتونه تر سختو تهدیدونو او دلوهارو تر خوښې لاندې دي، غیر قانونی ډلې ملا ماتونکې پیسې دمحمول په نامه تري اخلي او یایې ټول مال لوټوي، بشري قوانینو دا حق هر انسان ته تثبیت کړي او افغانان هم دآزاد تجارت حق غواړي.

دوه ويشتمه غوښتنه) د آزادو فرهنگي فعاليتونو حق:

ناوړه حالاتو د افغانانو فرهنگي او هنري فعاليتونه مختنق کړي او په دې هکله افغانانو ته د خپلو استعدادونو د تبارز زمینه بنده ده زموږ د گام په گام حقوقو په لږ کيښي د آزادو فرهنگي او هنري فعاليتونو غوښتنه هم شامله ده.

درويشتمه غوښتنه) د شکنجو يتدولو حق:

وسله والي او د هیواد په بیلا بیلو برخو حاکمې ډلې د نیول شویو کسانو په شکنجه کولو، مثله کولو او وژلو هم نه بندیري او ځینې رواني ناروغان له دې کارونو نه خوند اخلي، شکنجه باید بنده شي او څوک به له حقه ونه خوړول شي.

څلیرویشتمه غوښتنه) د دفاع حق:

له افغانانو نه د نیول کیدو په وخت کښې د دفاع حق اخیستل شوی موږ په خپل وار د دې حق د احیاء غوښتنه کوو او غواړو چې افغانانو ته هم لکه نورو انسانانو غوندې په محکمو کښې د دفاع او سپیناوي حق ورکړل شي. او همدا راز افغانانو ته حق ورکړل شي چې:

- ۱- د خپل هیواد ملي خايتان او جنايتکاران محاکمې ته راکاږي.
- ۲- پر خپل هیواد د تیري کوونکو خارجي ځواکونو نه د جنگ تاوان وغواړي.

پنځه ويشتمه غوښتنه) د گوندونو جوړولو حق:

په افغانستان کښې تر اوسه گوندونه په قانوني توگه نه دي تشکیل شوي له همدې امله په هیواد کښې تش په نامه رامنځ ته شوي گوندونه په

خپل خپل وار له پردو سره تړلي راغلي او يا د پردو غيږې ته لويدي او د افغانستان ټولې روانې بديختۍ همدې له نورو سره تړلو او دنورو په گټو ولاړو حزبونو رامنځ ته کړې نو افغانان بايد قانوني حق ولري چې دخپلو ملي غوښتنو په رڼا کښې گوندونه جوړ کړي او په افغانستان کښې دگوندونو قانوني فعاليت پيل شي.

شپږويشتمه غوښتنه) دشورۍ درلودلو حق:

له افغانانو نه ددوی په سرنوشت ټاکلو کښې دغاينده درلودلو حق اخيستل شوی دوی ته هم بايد دنورو انسانانو غوندې حق ورکړل شي چې دزمینې له مساعديدلو سره خپل غايندگان وټاکي او دهيواد مرکزي شورۍ ته يې وليږي.

اووه ويشتمه غوښتنه) دانتخابي حکومت حق:

د يو شمير نورو گڼو حقوقو تر تضمين وروسته بايد افغانانو ته حق ورکړل شي چې له خپلو غايندگانو نه جوړ انتخابي حکومت رامنځ ته کړي او په دې توگه دغير ملي حکومتونو او له بهر نه دصادرو شويو حکومتونو مخه ونیوله شي.

اته ويشتمه غوښتنه) دکار حق:

په اوس وخت کښې په وسله والو ډلو کښې دځوانانو دځای پر ځای کيدلو يو علت هم بيکاري ده، افغانانو ته بايد له استعداد سره سم دکار کولو زمينه مساعده شي او دا پياوړې مټې چې دکار سرشار استعداد لري په بيلا بيلو ساحو کښې دهيواد دبيا ودانۍ له پاره په کار ولويږي. همدا راز دې دهيواد يتيمانو او معلولينو ته دکارونو په برخه کښې اولويت او ددوی له توان سره سم کارونه تهيه کړای شي.

نه ویشتمه غوښتنه) د ټیټیدلو مغزونو راستنیدل:

روانو وړانوونکو حالاتو د افغانستان بې شمیره مغزونه د نړۍ د هیوادونو سرگردان کړل او یا هم په تیرو دوو لسیزو کېنې ځینې افغاني ځوانان په نورو هیوادونو کېنې وروزل شول، د نړۍ ټول هیوادونه باید داسې تشویقي زمینې مساعدې کړي چې دا علمي او دکار مغزونه بیرته هیواد ته راستانه او په کار بوخت شي.

دیرشمه غوښتنه) د لاسوهنو بندول:

د افغانستان په چارو کېنې ډیر بهرني او ورسره تړلي کورني لاسونه د عجیبو او غریبو منطقو نو په درلودلو سره د افغانانو د ژوند په ټولو یادو شویو برخو کېنې په مداخله او لاسوهنه بوخت دي، افغانان غواړي چې هیڅ فرد، ډله یا دولت باید د دې حق ونه لري چې د افغانستان د ملي گټو، ملي خپلواکۍ او ملي وحدت خلاف لاسوهنې وکړي، لمسونې وکړي او لاس غزونې وکړي!

پایلیکونه:

- (۱) کهزاد، ارواښاد استاد احمد علي: «افغانستان در پرتو تاريخ» ۲۲ مخ، د کتاب چاپلو مؤسسه، ۱۳۴۶، کابل.
- (۲) دويدي سرودونو د پيژندگلۍ له پاره وگورئ: «گزیده» ريگيدا «دواکتر محمد رضا جلايي نائيني تحقيق او ژباړه، د نقره چاپ، ۱۳۶۷، تهران.
- (۳) دديس کليمه د پښتو په پردیس (مسافر) کښې اوس هم ژوندی ده چې د «پردي ديس» نه جوړه ده.
- (۴) د تفصيل له پاره وگورئ کهزاد: «تاريخ افغانستان» لومړی ټوک ۱۱۵-۱۱۹ مخونه، انجمن تاريخ، ۱۳۲۰ کال، کابل.
- (۵) همدا پورتنی اثر، ۱۲۵-۱۲۶ مخونه.
- (۶) د همدې اثر ۱۲۶-۱۳۰ مخونه.
- (۷) د همدې کتاب ۱۱۹ مخ.
- (۸) ريشيان د آريايي ټولنې شاعران وو چې خلکو ته به يې پندونه او لارښوونې د شعر په بڼه رسولي او بيا به خوله په خوله ليرديدلي.
- (۹) د زردشت او دهغه د تعليساتو په باب وگورئ: «اوستا» د هاشم رضي ليک او تحقيق، د فروهر چاپ، ۱۳۶۳، تهران، «اوگاتها» د مويدي فيروز آذر گشسپ ترجمه او تفسير دوه ټوکه، ۱۳۵۱، تهران.
- (۱۰) د تفصيل له پاره وگورئ: رفيع، حبيب الله: «جرگې او دافغاني جرگو اجتماعي او رواني ارزښتونه» د آزاد افغانستان د ليکوالو ټولنه، ۱۳۷۴ کال، پېښور.
- (۱۱) د دې گودونو د تفصيل له پاره وگورئ: پژواک، استاد عبدالرحمن «تعاملات حقوقيه و جزائيه» ملي، سالنامه، کابل، ۱۳۱۸ کال، ۳۵۸-۳۴۱ مخونه، پښتو ټولنه، کابل.
- (۱۲) قرآن کریم، د المائده سورة، ۳۲ آية.

- (۱۳) قرآن کریم، الدنساء سورة، ۹۳ آية.
- (۱۴) قرآن کریم، الدنساء سورة، لومړی آية.
- (۱۵) قرآن کریم، الحجرات سورة، ۱۳ آية.
- (۱۶) قرآن کریم، الروم سورة، ۲۲ آية.
- (۱۷) قرآن کریم، الاسراء سورة، ۲۲ آية.
- (۱۸) قرآن کریم، الزمر سورة، ۶ آية.
- (۱۹) قرآن کریم، البقرة سورة، ۱۸۷ آية.
- (۲۰) قرآن کریم، البقرة سورة، ۳۱ آية.
- (۲۱) قرآن کریم، التوبة سورة، ۳۳ آية.
- (۲۲) قرآن کریم، القلم سورة، لومړی آية.
- (۲۳) قرآن کریم، العلق سورة، ۴ آيت.
- (۲۴) دابن ماجه په روايت حديث.
- (۲۵) قرآن کریم، النور سورة، ۲۸ آية.
- (۲۶) قرآن کریم، الحجرات سورة، ۶ آية.
- (۲۷) پټ نساى او ترمذى کښې راغلى حديث.
- (۲۸) قرآن کریم، الشورى سورة، ۳۸ آية.
- (۲۹) قرآن کریم، آل عمران سورة، ۱۵۹ آية.

- (۳۰) قرآن کریم، دالبقرة سورة، ۱۵۱ آية.
- (۳۱) قرآن کریم، دابراهيم سورة، ۴ آية.
- (۳۲) قرآن کریم، دالنساء سورة، ۵۹ آية.
- (۳۳) قرآن کریم، دالبقرة سورة، ۲۵۶ آية.
- (۳۴) قرآن کریم، دالنساء سورة، ۹۷ آية.
- (۳۵) اساسي نظامنامه دافغانستان، ۵-۹ مخونه، لومړی چاپ، ۱۳۰۲ کال، کابل.
- (۳۶) اصول اساسی دولت علیه افغانستان، د ۱۳۱۰ کال د لړم د ۹ نېټې تصویب، له ۹ تر ۲۶ مادی پورې.
- (۳۷) دافغانستان اساسي قانون، له ۲۵ تر ۴۰ مادی پورې، ۱۳۶۳ کال، کابل.
- (۳۸) دېشر د حقوقو د اعلاميې دېشپې متن له پاره وگورئ: تعاون، ۳ کال، ۴ گڼه، ۳۸-۴۲ مخونه، ۱۳۷۴، عقرب، پېښور.

B
4.50
RAF
6361

د امان کتاب لڅيرونوڅخه
پېښور

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library